

FILOZOFIJSKA TRADICIJA I POJAVA TISKANE KNJIGE U HRVATA

FRANJO ZENKO

Sveučilište u Zagrebu

*Centar za povijesne znanosti
Odjel za povijest filozofije*

Izvorni znanstveni tekst
Primitjen 11. IX 1984.

Prigodom spomengodine pojave tiskane knjige u Hrvata javili su se za riječ istraživači s gotovo svih segmenata historiografije nacionalne kulture.¹ Da se za riječ javlja i povjesničar filozofije opravdano je, ili se barem može opravdati, trima činjenicama koje su nesporne među stručnjacima koji su ih utvrdili.²

Prvo: među prvim hrvatskim tiskanim knjigama (tj. knjigama čiji su autori bili naši ljudi bez obzira gdje i kojim jezikom su pisali) što nose ime *inkonabule* — ime bibliografski čisto tehničkoga, no kulturnopovijesno gotovo sakralnog karaktera — postoji barem jedna filozofska u najstrožem smislu te riječi: knjiga Jurja Dragišića (1445—1520) pod naslovom, karakterističnim za ono humanističko-renesansno doba željno novina, *Dialectica nova* (Firenca, 1488).

Drugo: postoji više knjiga iz najranijeg razdoblja tiskarstva, sadržaj kojih je mješovit, jer zadire u teologiju i filozofiju. Kao primjere tog tipa hrvatskih *inkonabula* spomenimo dvije knjige, i ovaj put Jurja Dragišića: *De natura coelestium spirituum quos angelos vocamus* (Firenca, 1499) i *Propheticae solutiones* (Firenca, 1497).

¹ Slično je bilo i na simpoziju (Symposium interdisciplinaire commémorant le 500e anniversaire de la parution du premier livre imprimé croate) s generalnom temom *Les Croates et la civilisation du livre*, održanom 3. prosinca 1983. u Parizu na Université de Paris-Sorbonne (Paris IV) u organizaciji ustanove toga sveučilišta pod naslovom Centre de Recherche en littérature comparée. Sudjelujući na tom simpoziju u svom sam referatu (prvi put) iznio osnovne misli iz ovog teksta.

² Jurić Šime, *Jugoslaviae scriptores latini recentiores aetatis*. Pars I. Opera scriptorum latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXVIII typis edita. Tomus II. Index systematicus. Zagrabiae MCMLXXI. — Badalić Josip, *Inkonabule u Hrvatskoj*, Zagreb 1952.

Treće: većina najstarijih hrvatskih autora koji su pisali latinski³ ili hrvatski⁴ djela polihistoriskog, poetičkog ili retoričkog sadržaja stekli su humanističku formaciju, tj. bili su obrazovani filozofijsko-retorički u smislu *studia humanitatis*, tiplčnih za talijanski humanističko-renesansni pokret.⁵ Jedan od najmarkantnijih takvih hrvatskih humanista je i Nikola Modruški (oko 1427—1480).⁶ Taj teolog, filozof i diplomat je autor dosad poznate prve hrvatske tiskane knjige. Ta knjiga prigodno retorskog karaktera nosi naslov *Oratio in funere Petri S. Sixti* (Rim, 1474). Neke vrsti bestseler u svoje doba (u nekoliko godina doživjelo je djelo šest izdanja, vjerojatno i zbog svog retoričkog savršenstva), ta je knjiga dakle prva hrvatska *inconabula*.

Dodajmo tome još i činjenicu, neosporivu također, da tijekom 16. i 17. stoljeća broj filozofskih knjiga raste, čiji su autori hrvatski filozofi. Da spomenemo samo najznačajnije, kao što su Antun Medo, Nikola Gučetić, Juraj Dubrovčanin, Matija Frkić, Franjo Petrić, Pavao Skalić i, dakako, Ruđer Bošković.⁷

Te tri činjenice, ili točnije, te tri grupe činjenica što sam ih spomenuo, dovoljne su da opravdaju zaseban pogled na stariju hrvatsku filozofsku literaturu kad je riječ o pojavi tiskane knjige u Hrvata kao činjenici od najvišeg kulturološkog značenja. Time neka je ujedno nagoviješteno da se ovdje neće raspravljati o starijoj hrvatskoj filozofskoj literaturi povijesno-filozofijski nego kulturološki.

U kojem smislu i s kojeg bližeg aspekta? Treba odmah jednostavno reći: s negativne, »loše« strane, kako bi rekao Hegel. Ono što time želim reći najbolje je razjasniti pitanjem koje se nameće pri proučavanju povijesti hrvatske filozofije: zašto se ta stara hrvatska filozofska literatura, relativno bogata i intelektualnija od drugih grana hrvatske literature tog istog razdoblja, nije uspjela nametnuti i postati konstituirajući i formativan element nacionalne kulturno-povijesne (samo)svijesti?

³ *Hrvatski latinisti*. Croatici auctores qui latine scripserunt. I (Auctores saec. XV et XVI) Zagreb 1969, i vol. II (Auctores saec. XVII—XIX) Zagreb 1970. Priredili — Digesserunt Veljko Gortan et Vladimir Vratović.

⁴ *Povijest hrvatske književnosti*. Vol. 3, Od renesanse do prosvjetiteljstva. Zagreb 1974.

⁵ Kristeller Paul Oskar, *Renaissance Thought*. The Classic, Scholastic, and Humanist Strains. New York 1961.

⁶ Hrkač Serafin, *Nikola Modruški. Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 3—4/1976 Zagreb. (Taj časopis izdaje Odjel za povijest filozofije — Centar za povijesne znanosti, Zagreb, Krčka 1.)

⁷ Studije i rasprave o tim autorima vidi u publikacijama Odjela za povijest filozofije (njihov popis u časopisu »Prilozi«).

S obzirom na to pitanje imamo svjedočanstvo samog osnivača historiografije hrvatske filozofije, Franje Markovića. Sâm filozof i pjesnik nacionalne inspiracije, vrlo osjetljiv na postavljeno pitanje, on konstatira 1881. g. o ovima starim hrvatskim filozofima ovo: »Do sada kao da ni ne postoje za nas; ... njihovo duševno svjetlo ni ne dopire danas do nas. (...) Za sada rád onih naših starih pisaca (radi se upravo o starim hrvatskim filozofima, F.Z.) tako malo za nas postoji, da niti djela njihova — koja bi sastavljala doduše malenu ali za nas pristojnu filozofijsku knjižnicu — nemamo ovdje u našem prosvjetnom srjedištu, osim jedno desetak ih, nego ih moramo iz svega tuđega svijeta tek tražiti i pobirati, moramo reć bi poput Medejina otca *colligere dissecta et disjecta membra*.«⁸

To je jedan izuzetno važan dokument s višedimenzionalnim značenjem s obzirom na postavljeno pitanje. Dovoljno je za sada da potcrtamo da je autor ovog određenja sudbine djela starih naših filozofa utemeljitelj povijesti hrvatske filozofije.

Historiografija nacionalne filozofije bi, prema njegovu mišljenju, trebala iz zaborava probuditi staru hrvatsku filozofsku literaturu, pripomoći da se postavi kao temelj i polazište iznova započetog filozofskog rada i na taj način inkorporira u živu nacionalnu kulturu.

Ovaj potpuni zaborav knjiga starih hrvatskih filozofa sve do kraja 19. stoljeća kao i činjenicu da se ni nakon Markovićeve inicijative o njima nije raspravljalo u filozofskom i kulturnom životu tako reći sve do naših dana, teško je objasniti u prilogu kao što je ovaj. Stoga mogu ovdje naznačiti samo tri događaja koji su utjecali na razvoj hrvatske filozofije i koji su vjerojatno uzrok njezina diskontinuiteta.

Prvo: prekasno utemeljenje nacionalnog sveučilišta (tek u sedamnaestom stoljeću!) koje je inače svuda u Evropi postalo najdjelotvorniji instrument u genezi evropskih nacionalnih kultura. Zagrebačka akademija (*Neacademia Zagrebiensis*)⁹, osnovana od isusovaca, gorućih pristalica racionalističkog i dekadentnog aristotelizma, zbog svoga školskog i skolastičkog sistema, više pariškog negoli talijansko-humanističkog tipa, i zbog svoje ideološke protureformacijske i antiprotestantske orijentacije, uopće nije predstavljala realnu historijsku mogućnost pronalaženja puta k starim hrvatskim filozofima. O tome svjedoči jedan dokument iz 1669, dakle iz godine osnutka najvišeg

⁸ Marković Franjo, *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVIII*. Zagreb 1882. (Ponovno otisnuto u časopisu *Prilozi* (v. bilj. 6), br. 1—2/1975.

⁹ Vanino Miroslav, *Isusovci i hrvatski narod (I)*. Zagreb 1969. — Klaić Nada, *Neacademia Zagrebiensis (1669—1773)* u: *Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*. Zagreb 1969.

našeg učilišta, koji treba samo pažljivo čitati da bi se otkrilo historijsko-kulturno stanje svijesti koje je vladalo među profesorima i studentima ove prve visoke škole nadregionalnog tj. nacionalnog karaktera.

Radi se o pohvali upućenoj meceni Nikoli Dianeševiću, utemeljitelju studija filozofije u Zagrebu (Reverendissimo domino, Domino Nicolao Dianesevich, Almae Cathedralis Ecclesiae Zagrebiensis Majori Praeposito et Canonico, (...) Fondatori Philosophiae Zagrabiæ munificentissimo). Ovaj svečani govor, koji je održao neki bivši učenik Akademije pri objavljivanju knjige *Philosophia peripatetica* (1669) koju je napisao profesor Franjo Jambrehović, bio je tiskan kao posveta (*Dedicatio*) ove knjige Dianeševiću. Na nacionalnom planu Dianešević zaslužuje da bude slavljén kao prvi Atlas Hrvatske koji je spasio svijet mudraca, filozofâ od potpunog zaborava u domovini za koju se, sa žaljenjem, u tom dokumentu ističe da je bila sterilna sve do njegova vremena. Jer prije njega »... nullus Croatiae Atlas, qui orbem Sapientium ab interitu humeris suis vindicasset...«.¹⁰ Nema, dakle, nikakvog traga sjećanja na knjige starih hrvatskih filozofa.

Drugo: s ukidanjem isusovačkog reda 1773. Academia Zagrebiensis doživjela je radikalnu reformu inspiriranu duhom iz temelja suprotnim i neprijateljskim onome u kojem je bila utemeljena prije stotinjak godina. Ogleda se to i u tome što su njezina tradicija i njezina cjelokupna aktivnost, skolastička doduše, no također i renomirana i od velikog značenja za hrvatsku nacionalnu kulturu, bile označene kao »barbarstvo skolastičke pedanterije« (scolasticarum subtilitatum barbaria). Taj strogi sud izrekao je Nikola Škrlec Lomnički, tada ministar prosvjete, u svom javnom govoru pred profesorima Akademije 11. novembra 1776. g.¹¹ Pošto ju je preuzela i nadgledavala državno-ckrkvena administracija jozefinističkog duha, Zagrebačka akademija, sada nazvana Kraljevskom akademijom znanosti (*Regia scientiarum academia*),¹² nije mogla zbog svoje s jedne strane utilitarističke a s druge strane germanizatorske ideologije potaknuti svoje filozofe da započnu svoj filozofski rad istraživanjima koja bi mogla navesti na trag filozofijske tradicije u Hrvata. Za to je trebalo čekati jednu drugu reformu, odnosno obnovu Hrvatskog sveučilišta 1874.¹³ nošenu ovaj put duhom modernog nacionalizma. U tom istom duhu utemeljena Jugoslavenska

¹⁰ Jambrehović Franjo, *Philosophia peripatetica* (1669). *Dedicatio*, p. 2.

¹¹ Taj govor je tiskan u izd. *Spomenica...* (v. bilj. 9.).

¹² Šidak Jaroslav, *Regia scientiarum academia* (*Spomenica...*)

¹³ Šidak Jaroslav, *Sveučilište do kraja prvog svjetskog rata*. Ibid. p. 91—123.

akademija znanosti i umjetnosti i obnovljeno Hrvatsko sveučilište postali su moćni instrumenti preporoda hrvatske nacionalne kulture. U tom historijsko-kulturnom kontekstu počelo se tražiti i ponovo otkrivati korijene kulturnog i nacionalnog bitka u starim knjigama hrvatskih autora. Na taj način ponovo su otkrivene i knjige starih hrvatskih filozofa o kojima smo govorili na početku.

Treće: prvi projekt, koji je uostalom ostao i jedini u svojoj vrsti, ponovnog započinjanja filozofskog rada uzimajući kao bazu i oslonac staru hrvatsku filozofsku literaturu koncipirao je već spomenuti Franjo Marković kao prvi profesor filozofije na obnovljenom Hrvatskom sveučilištu 1874. g. On je izložio taj projekt u svom rektorskom govoru pod naslovom *Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećima XV do XVIII* (Zagreb 1882).¹⁴ Pošto je naznačio značenje Franje Petrića i Ruđera Boškovića u povijesti svjetske filozofije, Marković izlaže zadatak svojih istraživanja i starih hrvatskih filozofa *minoris gloriae* ovim riječima: »... pridonieti mi je k iznašanju imenâ manje slave iz mraka zaboravnosti, ... — imenâ, koja doduše za svjetsku poviest filosofije nisu znatna ali su nam zemljakom u dvojem pogledu draga: da im izkažemo harnost otimljuć ih tmini, i da na njihova djela pripojimo naš iz nova započeti rad. (...) ...: s njimi ćemo upoznavati Platona, Aristotela i Plotina, s njimi krasno doba talijanske i u obće evropske renaissance, s njimi ćemo stupiti u uzvišeni hram umlja svjetskoga — ne doduše kao već domaći, nu premda kao kasne pridošlice, to bar s častnima putnim listom iz dobe duševnoga preporoda Evrope. Kako su stari dalmatinski poglavito dubrovački hrvatski pisci, kad su ovdje kod nas prije četrdesetak godina iz zaboravi iznašani na sviet, pobudjivali razvitak naše nove književnosti u obće, tako mogu poslužiti oni stari prekovalebitski filozofi za razvitak naše nove radnje u filozofijskih naukah«.¹⁵

Čemu dakle taj golemi napor da se oživi stara hrvatska filozofska literatura? Zar samo kao polazište u nastavi povijesti filozofije? Sigurno i to. No zadatak ovog projekta je širi i dublji. Njega treba ugraditi u temelj filozofije i ideologije same hrvatske nacionalne obnove koju je trebalo teorijski produbiti. Tumačeći u ovom smislu zadatak, u čijem horizontu je započeo svoja istraživanja djela starih hrvatskih filozofa, Marković kaže: »Za stvaranje skupne narodne duševne osobnosti naše pridonieti će svoj dielak i misli starih naših filozofijskih pisaca, kad ih proučimo i narodnome životu pripojimo; ...«.¹⁶

¹⁴ Marković F., op. cit., p. 18. i 33.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., p. 33.

Ova ideja o staroj hrvatskoj filozofskoj literaturi koja bi i sama trebala postati konstitutivni element nacionalne personalnosti proizlazi iz njegove filozofijske koncepcije onoga što on naziva domovinom u smislu modernog nacionalizma. Markovićev stav o važnosti uloge mišljenja u samom konstituiranju 'domovine' očituje se u krucijalnoj rečenici njegova govora: »... samo onaj narod, koji si je stekao domovinu misli, prisvojio si je čvrsto i svoju tvarnu domovinu.«¹⁷ To je točno. Danas se ponavlja ta ista misao više u sociološkom negoli filozofijskom žargonu kad se kaže da nema nacije bez nacionalne inteligencije koja ima svijest o sebi.

Sad nekoliko riječi o neuspjehu ovog kulturološki vrlo ambicioznog projekta osnivača povijesti hrvatske filozofije: kako s obzirom na postavljeni zadatak da se starija hrvatska filozofska literatura uzme kao polazište u nanovo započetom filozofskom radu tako i šire, tj. s obzirom na zadatak da se tu literaturu uključi u preporodni program formiranja nacionalne personalnosti. Taj projekt nikad nije bio realiziran ni u jednom niti u drugom smislu. Zašto? To je vrlo teško objasniti. Ovdje bih naznačio samo dva razloga za koje smatram da su bili presudni. Prvo: nedostatak moralne i osobito materijalne podrške od nadležnih ustanova (Sveučilišta i Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u prvome redu, mada je ova posljednja izjavila da je realizacija ovog projekta njezin vlastiti zadatak).¹⁸ Drugo: ideološki kontekst bio je odviše nepogodan a da bi se mogao riješiti problem koji se nametao historiografima hrvatske literature općenito. Budući da je pisana od samog početka na hrvatskom i latinskom, usvojilo se mišljenje da je *prava* hrvatska literatura u smislu ideologije romantičkog nacionalizma samo ona polovica hrvatske literature koja je pisana na vernakularnom, tj. hrvatskom nacionalnom jeziku.

Inspirirana romantičkom filozofijom nacionalnog duha koji ima samo jedan medij primjeren da izrazi njegovu bit, a to je nacionalni jezik u strogom smislu, historiografija hrvatske literature, uzeta općenito, prepustila je drugu polovicu koja je pisana na latinskom, dubokom zaboravu. Tu je korijen neuspjeha Markovićeva projekta da oživi staru hrvatsku filozofsku literaturu koja je (također) pisana na latinskom.

Nasuprot tome, druga polovica naše stare literature, manje intelektualne ali pisane na hrvatskom, bila je uzdignuta kao

¹⁷ Ibid.

¹⁸ U jednoj bilješci Marković kaže: »priobćujem također, da je, donjekar na povodu ovoga govora, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti zaključila, da će započeti izdavanje posebnoga sbornika, u kojem će se glavne filozofijske radnje naših starih pisaca priobćivati na hrvatskom prievodu (bar u izvadcih) uz životopise i ocjene«. Ibid., p. 35.

jedini simbol nacionalnog identiteta hrvatskog naroda. *Glagoljski misal* je najizrazitiji primjer za to. On je postao simbol prvoga reda, ne zbog svog idejnog sadržaja, tj. religioznog i liturgijskog, nego zbog svog čisto lingvističkog medija. Taj medij kao takav, lišen svog sadržajnog predmeta, postao je u kontekstu ideologije modernog nacionalizma autonomna poruka za sebe. Upravo se u tom smislu onda, kad se radi o prvim hrvatskim tiskanim knjigama (inkonabulama) i uopće o starijoj hrvatskoj književnosti, pravi razlika u pogledu samih autora: s jedne strane su oni »koji su se u doba rađanja štampane knjige afirmirali kao pisci na tuđem (latinskom!) jeziku« — svi su stari hrvatski filozofi pisali latinski — i koji su kao takvi »potonuli za nas i za našu nacionalno-individualnu kulturu u međunarodnom humanističkom šarenilu«. Na drugoj strani se pak nalaze oni hrvatski autori »koji su u isto vrijeme nastojali da već u osvit (te) štampane knjige dođe do riječi i naš vlastiti narodni jezik kao ravnopravni kulturni činilac u kolu tadašnjih naprednijih naroda.«¹⁹

U pozadini navedenog diferenciranja starih hrvatskih autora jest jasno prepoznatljiva ona ista ideologija koja je ovladala našom kulturnom historiografijom narodno-preporodne inspiracije od samog početka. Ta ideologija posredovala je neuspjeh Markovićeva projekta. Njegov naum je bio, kao što je pokazano, utemeljiti historiografiju hrvatske filozofije izučavanjem starije hrvatske filozofske literature pisane na latinskom u cilju izgrađivanja filozofijske tradicije koja bi trebala postati jedan od glavnih formativnih elemenata hrvatske nacionalne osobnosti.

U svjetlu svega što sam rekao o starijoj hrvatskoj filozofskoj literaturi, ili točnije, o starim hrvatskim filozofskim knjigama treba sad razmotriti točan smisao naše teme koja glasi: Filozofijska tradicija i pojava tiskane knjige u Hrvata. Naslov teme, kako je vidljivo, sadrži tri elementa: 1. filozofijsku tradiciju; 2. pojavu tiskane knjige i 3. odnos prvog i drugog elementa. Dakako, u Hrvata.

U pogledu *objektivne* realnosti naznačeni elementi su različiti. Najmanje problematičan je drugi element, jer se čini da je posve objektivne prirode te ga se može utvrditi i provjeriti bez ikakve komplikacije sa stajališta teorije *znanstvene činjenice*.²⁰ Budući da treći element nema autonomnog smisla, ostaje samo prvi element koji iziskuje kratku raspravu da bi se legitimirao predmet predložene teme. A predmet teme je: filozofijska

¹⁹ Badalić Josip, op. cit., p. 24.

²⁰ Ludwik Fleck, *Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache*. Frankfurt/Main 1980 (Suhrkamp).

tradicija u funkciji mogućeg formativnog elementa hrvatske nacionalne kulture ukoliko je ova posljednja u svojoj genezi vezana i oslonjena na civilizaciju knjige, prije svega tiskane knjige.

U konstituiranju intelektualnog i duhovnog života filozofija nije nikad igrala pretežan element u Hrvata. Stoga se filozofijska tradicija unutar prosječne kao i kultiviranije kulturno-povijesne svijesti ne može naći kao doživljavana i svjesna činjenica. Ono što se može i treba reći o sadašnjem stanju filozofijske tradicije u nas jest da se ona tek sada, tj. u najnovije vrijeme začine posredovanjem sistematski započete historiografije hrvatske filozofije, ili filozofije u Hrvata. Tom distinkcijom, tj. *hrvatska filozofija* ili *filozofija u Hrvata* naznačen je problem koji je fundamentalan za historiografiju nacionalne filozofije ili bolje, nacionalnih bilozofijâ općenito, pa prema tome i za historiografiju hrvatske filozofije.

Glavni prigovor protiv te poddiscipline historiografije filozofije može se formulirati na sljedeći način: filozofija po svojoj naravi, tj. po cjelini svojih vlastitih problema i po svom duhu koji generira te probleme jest bitno *univerzalna, internacionalna, kozmopolitska* i *anacionalna*. U tom smislu ona ne podnosi nikakvo posebno određenje ni u sebi samoj ni u svojoj historiografiji.

Postoje međutim barem dvije činjenice koje osporavaju apsolutnu valjanost tog argumenta. Najprije, historiografije nacionalnih filozofijâ postoje i one postaju sve brojnije kod naroda povijesno već afirmiranih, a još više kod naroda koji traže i koji tek stvaraju svoj kulturni i civilizacijski identitet. Drugo: interdisciplinarna istraživanja, lingvistička, filozofijska i kulturološka sve više otkrivaju nedjeljivu povezanost između jezika i misli u konstituiranju apstrakcijâ i simbolizacijâ na svim mogućim nivoima. Te simbolizacije su baza za ukupnost stvaralaštva nekog naroda što ih nazivamo skupnim imenom nacionalna civilizacija i kultura.²¹

Historiografije nacionalnih filozofija nisu bile, i još danas nisu, inspirirane tim interdisciplinarnim istraživanjima koja su uostalom i sama novijeg datuma. U svojoj genezi historiografije nacionalnih filozofijâ bile su vezane prvenstveno uz ideologiju modernog nacionalizma, proizašlu iz njemačkog protestantizma, američke revolucije, velike francuske revolucije i napoleonskih ratova. Primivši specifične crte i postavši autonomnim u svojoj ekspresiji *ideologije narodnog preporoda*, duh modernog hrvatskog nacionalizma bio je izvor inspiracije za sve segmente mo-

²¹ *Language, Thought, and Culture*. The University of Michigan 1958.

derne hrvatske historiografije. On je to također bio i za historiografiju filozofije u Hrvata, kako je to vidljivo u njezina osnivača Franje Markovića.

Zaključak

Filozofija koja nije življena ne može biti razumljena. Taj princip što ga je formulirao Nietzsche konstatiravši da je gubitkom grčkog tragičkog smisla života izgubljena također mogućnost da se razumije grčka filozofija i sav njezin kulturni kontekst,²² važi također za razumijevanje modernih nacionalnih kultura. Jer i one, pogotovo tzv. malih naroda, kriju u svojim genealogijama tragične događaje čije su najjače ekspresije titanske ličnosti što ih nacionalne historiografije i književnosti opisuju kao istaknute tragične figure, slične antičkim herojima.

U genealogijama modernih nacionalnih kultura postoje mnogi *ezoterički* momenti (ne samo za inozemnog promatrača). O njima se razmišlja, ali rijetko govori. Takav jedan moment, kad je riječ o hrvatskoj nacionalnoj kulturi ukoliko je životno bila oslonjena na tiskanu knjigu, jest njezin dvojezični medij: latinski i hrvatski. Ta činjenica nije ušla kao formativni element u modernu postpreporodnu hrvatsku nacionalnu kulturno-povijesnu svijest. (Kontraindikacija je toga lamentiranje nad *starijom hrvatskom knjigom* pisanom dakako, samo hrvatskim nacionalnim idiomom, da je po sadržaju vrlo malo *intelektualna*. To bi lamentiranje bilo bezrazložno da se pod *starijom hrvatskom knjigom* svagda podrazumijevala ravnopravno i starija hrvatska knjiga pisana na latinskom.) Tada bi i starija hrvatska filozofska literatura bila postala formativnim, tj. i danas živim elementom nacionalne kulture.

Ideologija romantičkog nacionalizma, koja je implicirala filozofiju nacionalnog duha odnosno *narodnog duha* prema kojoj je *narodni* jezik jedini i prema tome bezuvjetni i isključiti (kao) bitni legitimirajući medij neke *nacionalne* kulture, bila je koliko inspirativna i *dinamogena* toliko i ograničavajuća za naše *preporoditelje* prve i druge generacije. Kulturološki negativna sudbina starije, *ikonabulske*, renesansne i postrenesansne hrvatske filozofijske literature (na latinskom jeziku) jest posljedica tog ograničenja.

²² *Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen*. Werke in drei Bänden (bei Hanser Verlag München), Bd. III.

THE TRADITION OF PHILOSOPHY AND THE APPEARANCE OF PRINTED BOOKS AMONG CROATS

Summary

For the 500th anniversary of the appearance of the first printed book among Croats (the Glagolitic [old Croatian] Missal, 1483), the following issue is discussed from the culturological point of view: why did not the relative wealth of early Croatian philosophical literature (Juraj Dragišić [1445—1520], Nikola Modruški [c. 1427—1480], Marko Marulić [1450—1524], Benko Benković [?—1525], Matija Frkić [1583—1669] and many others all the way to Ruđer Bošković [1711—1787] function as a formative element of Croatian national culture. A discussion follows of the first historical-philosophical project of Franjo Marković [1845—1914] to enliven the national philosophical tradition of early Croatian philosophy through historiography. That tradition, according to the program of the National Revival inspired by the ideology of Romantic nationalism ought to contribute, according to Marković's project, as presented in his rhetorical speech *Filozofijske strukture pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVIII*. (Croatian Authors of the Philosophical Profession from the Other Side of Velebit, from the XV to the XVIII Century) [Zagreb, 1882], to the formation of the national personality and characteristics of the Croatian people. The reasons why Marković's project was not successful are discussed, as well as the ideological and philosophical background of the project itself.